

DZĪVNIEKU PASAULE

DZĪVNIEKU PASAULE

**INTERESANTI FAKTI
PAR ZINĀMU UN RETĀK SASTOPAMU
ZĪDĪTĀJU
DZĪVI UN UZVEDĪBU**

Sastādījuši
RUTA DARBIŅA un ARVĪDS LINDE

Mākslinieks ULDIS BALTUTIS
Vāka foto ARMANDS LĀCIS

ISBN 978-9984-800-24-0

© «Izdevniecība Avots», 2007
© R. Darbiņa un A. Linde, teksts, 2007
© U. Baltutis, māksl., 2007
© A. Lācis (fotocentrs), vāka foto, 2007
© foto, autoru kol., 2007

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVārda vietā 9

OLDĒJĒJI

Pīle vai nepīle? 12

Kā olu dabūt somā? 14

SOMAIŅI

Somains. Vai vilks? 18

Somains bez somas 18

Es neesmu lācis! 19

Kļūdains nosaukums 21

Bebrs bez astes 29

Citi neparastie austrālieši 30

Kuskusi 30

Naktsmiera traucētājs 30

Mazais lidonis 31

Dzeltenais kurmītis 31

Tasmānijas nakts šausmas 32

Brāļi oposumi 34

NEPILNZOBI

Zaļais sliņķis 38

Skudru diēta 41

Bruņās tērtie 42

KUKAIŅĒDĀJI

Negantais cirslis 46

Labirintu iemītnieks 47

Deguns ar zvaigznēm 48

Parfīmēriskas noslieces 49

Aizņemies eža kažociņu 50

ĀDLIDOŅI

Mīļie nakts dzīvnieki 54

Malajas lidojošais lemurs 55

SIKSPĀRŅI

Augstākā pilotāža 58

Auglējāji 60

Vampīri 61

Zivju bende 62

Indijas māņvampīrs 62

Liels un brūns 63

Deguns kā pakavs 64

Lielākie gluddeguņi 64

PRIMĀTI

Tupajas 70

Baismīgie saucēji 71

Paši mazākie 73

Krūmu bērni 74

Slaidi pirksti, kupla aste 75

Lori 75

Nakts kāpelētājs 77

Inteliģentie un mazāk inteliģentie 78

Lielie klaigātāji 78

Visinteliģentākie 79

Bālgīmīši 79

Zeltītie 80

Zālējājs 81

Ūsainie 82

Kolobusi 84

Vinstona Čērčila aizbilstamais 85

Bailīgs un uzmanīgs 86
 Vecās pasaules pārstāvis 87
 Cūkaste 87
 Nepārspējamais mīmiķis 89
 Košais ģenerālis 91
 Mantiņas valkātājs 92
 Visskaistākais 93
 Aklās vistināšas 94
 Cilvēkpērtiķi 95

Meža cilvēks 95
 Lielākais cilvēkpērtiķis 100
 Paši gudrākie 103
 Mazuliši 106

PLĒSĒJI

Ak šie suņveidīgie 111
 Mājas suņuka priekštecis 111
 Strīdīgie un rotaļīgie 113
 Tuvie vilku radinieki 113
 Ne jenots, bet suns 114
 Savvaļas suns dingo 115
 Profesionāls gans 116
 Kam tas baltais, skaistais kažoks? 117
 Viltīgais lapsa kūmiņš 118
 Citas lapsas 119
 Tik dažādi 120
 Mēness lācis 120
 Vai tiešām brilles? 121
 Man nesalst! 122
 Brūns un apaļš 124
 Zeltaņais 126
 Bišu bieds 127
 Saules lācis 127
 Gandrīz kā lācis 128
 «Mazgālācis» 131
 Degunlācītis 132

Caunas 133
 Peļu bieds 134
 Prasmīgais arhitekts 135
 Līdzīgs lācim, bet nav lācis 136
 Jūrasūdru demokrātija 137
 Drosmīgie mangusti 139
 Surikati 141
 Kaujinieciskās sanitāres 141
 Lieli kaķi, mazi kaķi 143
 Mazākais no lielajiem kaķiem 144
 Zvēru karalis – lauva 145
 Skaistie zvēri tīģeri 148
 Indiāņu svētais kaķis 151
 Medību kaķis 152
 Sniega leopards (irbis) 155
 Īsastis 156
 Kalnu lauva 157
 Kaķis, kas guļ kā suns 158
 Servals un dūmu krāsas leopards 159
 Laimīgākais Dienvidamerikas kaķis 160
 Neliels, bet bīstams 160
 Bengālijas un Amūras kaķis,
 un kaķis, kas zvejo 161

AIRKĀJI

Tik līdzīgi, bet tomēr dažādi 165
 Poseidona radības 171

VAĻVEIDĪGIE

Zobainie un bezzobainie 178
 Nelielie dīvainiņi 178
 Viltīgais mednieks 182
 Jūras vienradzis 184
 Neproporcionālais rekordists 187
 Gandrīz trīs tonnas smagais «mazulis» 189
 Vislielākais pasaulē 189

Jautrais akrobāts 191

Ledus testētājs 192

SIRĒNAS

Dugongs 198

Vēl viens jūras «zilonis» 199

SNUKAINIE

Elastīgais manipulators 202

Pilnīgs matriarhāts 202

Āfrikas zilonim ir slikts raksturs 204

Miermīlīgais mamuta radnieks 206

NEPĀRNADŽI

Vai tiešām viņi izzudīs? 210

Zebru ģimenes 210

Daudzveidīgā zirgu dzimta 212

Baltais, kurš nav balts 214

Melns un «mazs» 217

Smagnējais indietis 218

Sumatras «mazulis» 220

Visretākais degunradzis 222

Ne zirgs, ne degunradzis 222

LOŽŅĀTĀJI

Ziloņu radnieki 226

CAURUĻZOBJI

Prasmīgais racējs 230

PĀRNADŽI

Vai vienmēr nesmuka? 234

Upes zirgs 235

Ūdensslēpnis 238

Īstie brieži 238

Divstāvu mājas augstumā 240

Gluži kā zirgs vai zebra 244

Cēlsirdīgie musketieri 245

Ķermenis kā vienam, galva kā citam... 247

Tonnīgie dobradži 248

BIEZPĒDAIŅI

Tuksneša kuģi 255

Vikunjas un guanako 257

ZVĪŅNEŠI

Mazais bruņinieks 262

Asprātīgā aizsardzības sistēma 263

GRAUZĒJI

Meža saimniecītes 266

Svītrainais vāveres radnieks 267

Dzīvie stabiņi 268

Resnulis bez astes 269

Prērijsuniši 270

Garkāju peles 270

Peles vai pelītes? 271

Neaicinātie ciemiņi 272

Bebra kungs un citi platzobainie 274

Miermīlīgie briesmoņi 276

Zāles kungs 276

Inku audzēkņi 277

Patagonijas zaķis 278

Pūkainais brīnums 279

ZAĶVEIDĪGIE

Strādīgie pīkstētāji 282

Zaķi ir tik dažādi 283

PĒCVĀRDS 285

PRIEKŠVĀRDA VIETĀ

Dzīvo organismu daudzveidība uz Zemes ir pārsteidzoša. Patieso dzīvnieku sugu skaitu mēs nekad neuzzināsim. Zinātnieki atklāj aizvien jaunus, iepriekš nepazītus dzīvniekus, bet tajā pašā laikā daudzas sugas diemžēl iet bojā. Globālās sasilšanas dēļ šis nepatīkamais process var paātrināties, jo arvien mazāk dzīvnieku spēj pielāgoties pasaules klimata izmaiņām.

Mūsdienās zīdītāju klasi pārstāv 140 dzimtas un aptuveni 4500 sugas, taču zīdītāji ir tikai neliela daļa no visas uz Zemes mītošās dzīvības. Dzīvnieku valstī ir pazīstami vairāk nekā pieci miljoni sugu, un divas trešdaļas no tiem ir pieskaitāmas kukaiņiem.

Tālā pagātnē situācija bija cita – 200 miljonu gadu laikā (tik sen radās pirmie zīdītāji) pasaule ir pazinusi aptuveni 20 000 zīdītāju sugu, bet līdz mūsdienām saglabājusies tikai viena ceturtdaļa.

Zīdītāji ir tik ļoti dažādi, ka grūti atrast kopējas ārējās pazīmes, lai tos dažos vārdos

varētu precīzi raksturot. Ja, veicot vienkāršus aritmētiskus aprēķinus, kā etalonu izmanto cilvēku, noskaidrojam, ka parastā pele ir 1000 reižu vieglāka par cilvēku, bet zilonis – 100 reižu smagāks. Lūk, kāds plašs svara sadalījuma diapazons, bet tas ne tuvu nav iespējamais galīgais! Atsevišķu ciršļu sugu pārstāvji ir 50 reižu vieglāki nekā peles, bet milzīgais zilonis – 50 reižu vieglāks nekā zilais valis. Savukārt zilais valis ir vienkārši unikāls dzīvnieks – to pilnīgi droši var saukt par vislielāko dzīvnieku, kas jebkad ir dzīvojis uz pasaules. Neviena senais dzīvnieks apjomu ziņā ne tuvu nelīdzinās zilajam valim. Lielākie dinozauri bija 30 metru gari un ap 50 tonnām smagi, zilais valis sver 150 tonnu, un diez vai tuvākajos dažos miljonos gadu kādam dzīvniekam izdosies šo rekordu pārspēt. Iespējams, ka tas ir teorētiskais maksimums, kādu dzīvnieks vispār var sasniegt. Pastāv pamatotas šaubas, vai vēl lielāks un smagāks dzīvnieks vispār varētu eksistēt.

vai iekļūst lamatās, pārējie delfīni uztraukti riņķo apkārt un cenšas nelaimīgo izpestīt. Ļoti bieži viņiem tas arī izdodas. Samaņu zaudējušo biedru kopīgiem spēkiem delfīni uznes ūdens virspusē, lai tas varētu elpot.

Delfīns ļoti labi redz līdz 113 metru attālumam.

Pārsteidzoša ir delfīnu drosme cīņā ar haizivīm. Ieskrienoties un attīstot ātrumu 90 kilometru stundā, tie ar savu aso «knābi» triecas haizivs sānos. Delfīna

skelets ir spēcīgs, tāpēc dzīvnieks var šādas sadursmes atļauties, pats negūstot traumas, taču zivij, pat tik lielai kā haizivs, kontakts ar delfīnu var būt nāvējošs. Tātad delfīns var būt arī bīstams. Tomēr cilvēks blakus delfīniem var justies pilnīgi droši. Eksistē kāda netverama saikne starp cilvēku un delfīnu, un ne jau velti senie grieķi uzskatīja, ka delfīns ir cilvēka radnieks.

Delfīniem ir aktīva sociālā dzīve. Brīvajā laikā tie atpūšas, rīkojot kopīgus akrobātiskus priekšnesumus, rotaļājas, ķer cits citu, sacenšas, kurš noķers zivi (pat ja nav paredzēts šo zivi apēst), lec ārā no ūdens, peld sāliski un dara citas neparastas lietas. Delfīni savā starpā sazinās gan ar ultraskaņu (tāpat kā saldūdens delfīni), gan ar cilvēka ausij uztveramām skaņām. Pētnieki

Afalīnām ir ļoti bagātīgs «vokālais» repertuārs. Ja dzīvnieki ir uzbudināti, dzirdami asi svilpieni, barošanās reizēs – kas līdzīgs gaudēšanai un riešanai, bet savstarpējo nesaskaņu gadījumā delfīni klabina žokļus.

ir centušies delfīnu valodu sistematizēt un izprast, kādos gadījumos tā vai cita skaņa tiek lietota. Iedziļinoties šajā jautājumā, tas vairs nešķiet tik vienkāršs kā

sākumā. Delfīnu komunikēšanās veids ir ļoti sarežģīts.

Pozitīvā rakstura dēļ cilvēki delfīnus ir ļoti iemīlojuši. Tieksme uz rotaļāšanos un augstais intelekta līmenis ļauj šos dzīvniekus veiksmīgi dresēt. Viņus var satikt īpaši iekārtotos delfinārijos, okeanārijos un jūras dzīvnieku cirkos. Vairākās valstīs delfīnus iesaista dzīvnieku terapijā. Viņi palīdz cilvēkam rehabilitācijā pēc dažādām fiziskām un psihiskām traumām. Pēc kontakta ar delfīniem pat bērnu veselības stāvoklis, kuri sirgst ar it kā neārstējamo autismu, jūtami uzlabojas.

Ir zināmi tikai atsevišķi gadījumi, kad delfīns uzbrūk cilvēkiem. Reiz pie Sanpaulu krastiem parādījās delfīns, kurš sāka aktīvi draudzēties ar apkārtnes cilvēkiem. Tas sekoja laivām, tuvojās krastam un «sarunājās» ar peldētājiem. Visu sabojāja tūristi, kas pret delfīnu sāka slukti izturēties. Viņš vairākkārt saņēma sitienus, viņu raustīja aiz astes, un kāds gudrinieks pat iebāza viņa gaisa atverē saldējuma kociņu. Delfīns apvainojās un savu rūgtumu sāka izgāzt uz visiem cilvēkiem. Viņš uzbruka vairākiem peldētājiem, no kuriem daži ar lauztām ribām pat nonāca slimnīcā. Šādi gadījumi notiek reti, jo parasti delfīni nav ļaunatminīgi. Iespējams, ka šis delfīns jau agrāk bija cietis no vardarbības. Daži Holivudas aktieri stāsta, kā delfīni par viņiem esot piergājušies. Izrādās, šie dzīvnieki lieliski jūt, vai cilvēks no viņiem baidās. Laikam jau cilvēka bailēm nav robežu. Ja baseinā iekāpj nobijies cilvēks, delfīni nelaidīs viņu laukā, pirms nebūs par bailuli kārtīgi pasmējušies. Viņi to pagrūstīs, pamētās, pamēģinās, vai viņu var noslīcināt. Un tas arī viss – no delfīnu palaidnībām neviens līdz šim vēl nav nopietni cietis. Paši vainīgi, ja baidās!

1,4–2 metrus garie un 50–90 kilogramu smagie parastie cūkdelfīni ir vislielākā skaitā sastopamie vaļi, tomēr arī viņi ir cietuši cilvēka darbības rezultātā. Vislielākās briesmas sagādā sapīšanās zvejas tīklos, jo tad dzīvnieki nosmok. Neskaitot cilvēkus, cūkdelfīnu lielākie ienaidnieki ir zobenvaļi, afaļinas un lielās haizivis. Parastais cūkdelfīns parasti meklē barību

vienatnē līdz 200 metru dziļumā, kur ķer zivis un gliemjus. Viņš izmanto eholokāciju un saķer laupījumu ar pīķveida zobiem, kuru skaits sasniedz 22–28 pārus augšžoklī un 21–25 pārus apakšžoklī.

Grupas veidojas tajos gadījumos, ja nelieš apgabalos ir īpaši daudz barības. Vasaras sākumā piedzimst viens mazulis, par kuru māte rūpējas līdz 12 mēnešu vecumam.

VILTĪGAIS MEDNIEKS

Zobenvalis jeb nažspuras delfīns ir vienīgais no vaļveidīgajiem, kas ķer citus siltasiņu dzīvniekus un uzbrūk pat zilajam valim, ja tas ir novājināts. Vaļu zvejnieki zobenvaļi uzskata par asinskāru plēsēju, kas ir bīstams arī cilvēkiem. Patiesībā šis dzīvnieks cilvēkam nekad nav uzbrucis.

Tas ir vienīgais delfīns, kas savu medījumu spēj ar zobiem saplosīt un sadalīt sīkākos gabalos, lai gan to dara reti, – lielākā daļa medījuma nonāk zobenvaļa vēderā vesela un nesadalīta.

Tomēr novērojumi rāda, ka zobenvaļi nav asinskārs dzīvnieks. Delfinārijos, kur tie ir bieži iemītņieki, delfīnus ar siltasiņu dzīvnieku gaļu nebaro, tur tie ēd zivis un dažādas pārtikas piedevas. Iemesls, kāpēc tas kļuvis par plēsoņu, iespējams, ir gaužām vienkāršs. Mīklas atrisinājums slēpjas tā izmēros. Šis delfīns ir 10 metru garš, un tā svars nereti sasniedz deviņas tonnas un vairāk. Sekot vaļa piemēram un ēst planktonu zobenvaļi nevar, jo tā mute nav pielāgota šāda barībai. Ar zivīm vien tik liels dzīvnieks iztikt nevar – tad viņam būtu bez pārtraukuma jāēd visu dienu.

Zobenvalis ir sastopams vai visos okeānos un atklātās jūrās. Nav tādas vietas, kur tiem būtu par aukstu vai par karstu. Viņi ceļo nelielās grupās – pa 10–30 dzīvniekiem katrā. Parasti vienas grupas locekļus vieno radniecīgas saites. Kopā viņi izstrādā medību stratēģiju un kopā

Zobenvalim ir spēcīgs, drukns ķermenis, kas ideāli piemērots medīšanai. Platā aste palīdz ātri peldēt.

**Viens zobenvalis neilgā laika periodā
var notiesāt 14 roņu un 13 delfinu.
Absolūto rekordu ir uzstādījis kāds
īpatnis 1960. gadā, kura vēderā atrasti
27 pussagremoti jūras dzīvnieki.**

aizsargājas no ienaidniekiem, lai gan tik lielam dzīvniekam, kāds ir zobenvalis, dabisko ienaidnieku nemaz nav. Vecākie un pieredzējušie dzīvnieki ir lieliski stratēģi un savas iemaņas nodod jaunajai paaudzei. Tie prot izsekot sava upura domu gājienam. Valzīrgs, bēgot no zobenvaļa, parasti cenšas ātrāk nokļūt līdz sauszemei. Taču aprobežotais dzīvnieks jūtas drošībā, tikko sasniedzis krastu. Valis pamana minstināšanos un izdara liktenīgo lēcianu. Viņš pārsteidz valzirgu uz sauszemes, un ar nākamo vilni abi kopā jau iešļūc atpakaļ jūrā.

Zobenvalis ir ļoti ātrs un inteligents mednieks. Viņš izmēģina visdažādākos medību paņēmienus. Panākumu noslēpums galvenokārt meklējams visa bara sadarbībā – uzvedība barā tiek saskaņota ar sarežģītas skaņu ehokācijas sistēmas palīdzību.

Bars, kurā ir 10–30 radniecīgām saitēm saistītu dzīvnieku, bieži vien nolūko sev tīkamu roņu baru un veic pret tiem labi izplānotu atentātu. Medību stratēģisko virsvadību parasti uzņemas vecākā mātīte. Ir pilnīgi skaidrs, ka šo dzīvnieku starpā notiek aktīva un daudzpusīga komunikācija, jo kā uz burvja mājienu

visi zobenvaļi ieņem pareizās pozīcijas un dara to, ko galvenā mātīte ir iecerējusi. Turklāt katru reizi lomu sadalījums mainās. Zobenvaļi uzmanīgi piezogas roņu baram, aplenc to plašā lokā un, pakāpeniski sašaurinot loku, dzen tos uz krastu. Kad roņiem jau šķiet, ka glābiņš tūlīt būs klāt un tie paspēs izrāpties krastā, starp viņiem un krastu iznirst liels un izsalcis zobenvalis. Izrādās, šis valis ir nemanāmi pa apakšu apsteidzis roņu baru un nonācis pie krasta pirmais. Viņš dzen pārbiedēto baru atpakaļ, kur tas nonāk zobenvaļu zobos. Lai izplānotu tik sarežģītu un darbietilpīgu medību stratēģiju, ir nepieciešams augsts intelekta līmenis un ideāla savstarpēja sapratne. Katram upurim zobenvaļi atrod savu pieeju. Zinot, ka valzirgus ātri pārņem panika, ar šiem dzīvniekiem uzbrucēji tiek galā daudz vieglāk. Vaļu bars no apakšas ietriecas valzirgu barā, tos pārņem panika, un tā vietā, lai bēgtu, vairums valzirgu bezpalīdzīgi kullstās uz vietas, kļūstot par vieglu medījumu zobenvaļiem.

Zobenvalis labāk jūtas jūras piekrastes tuvumā, nevis atklātā jūrā. Barību zobenvaļi meklē ar skaņu «redzi», tas ir, spēj atšķirt medījuma formu un lielumu, kā arī noteikt attālumu līdz tam. Kad ir atraduši zivju baru, dzen krasta virzienā, no kurienes zivis vairs nevar aizbēgt. Līdzīgā veidā ķer arī roņus. Atklātā jūrā var redzēt zobenvaļus izlecām virs ūdens. To dara tādēļ, lai pārbaudītu, vai apkārtne nav parādījusies medījums.